

Investigating the Sociological Challenges of Realizing the Modern Islamic Civilization in the Statement of the Second Step of the Revolution: An Analysis of Structural and Cultural Obstacles

Hasan Khanjari¹ , Ensiyeh Mahini² , Bagher Gorgin³ , and Habib Paasalarzadeh⁴

1. Phd Student of Sociology, Bushehr Branch, Islamic Azad University, Bushehr, Iran. Email: khanjari.hassan1@gmail.com
2. Corresponding Author, Assistant Professor of Department of Islamic Studies, Bushehr Branch, Islamic Azad University, Bushehr, Iran. Email: nc1388@gmail.com
3. Assistant Professor of Department of Islamic Studies, Bushehr Branch, Islamic Azad University, Bushehr, Iran. Email: b_gorgin65@yahoo.com
4. Assistant Professor of Department of Sociology, Bushehr Branch, Islamic Azad University, Bushehr, Iran. Email: paasalar@gmail.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received 24 September 2025
Received in revised form 24
November 2025
Accepted 03 January 2026
Available online 13 January
2026

Keywords:

Statement of the Second Step
of the Revolution,
Modern Islamic Civilization,
Sociology,
Structural Obstacles,
Cultural Obstacles

ABSTRACT

Objective: This research analyzes the sociological challenges of realizing the modern Islamic civilization as articulated in the Statement of the Second Step of the Revolution, with a particular focus on structural and cultural obstacles. The study aims to identify the most significant structural barriers (including institutional inefficiency, underutilization of human capacity, and neglect of priorities) and cultural barriers (such as outward-looking orientation, weakness in insight and unity, and extremism) from the perspective of the Statement.

Method: Employing a qualitative content analysis approach with a descriptive-analytical method, this study examines the text of the Statement as the primary data source through purposive sampling.

Results: The findings reveal that these obstacles interact synergistically to disrupt social cohesion and progress; for instance, institutional inefficiency fosters cultural dependency, while weakness in unity diminishes human participation. Comparison with similar studies highlights the unique dimensions of Iran's challenges.

Conclusions: Recommendations include structural reform, strengthening self-belief, and promoting insight to overcome these barriers. By providing a theoretical and practical framework, this study contributes to the development of civilization-building literature and proposes solutions for realizing the Statement's objectives, which pave the way for human flourishing and preparation for the advent of Imam Mahdi (may God hasten his reappearance).

Cite this article: Khanjari, H., Mahini, E., Gorgin, B., & Paasalarzadeh, H. (2026). Investigating the Sociological Challenges of Realizing the Modern Islamic Civilization in the Statement of the Second Step of the Revolution: An Analysis of Structural and Cultural Obstacles. *New Research in Islamic Humanities Studies*, 4 (Special Issue), 1-13. <https://doi.org/10.22034/api.2025.2056121.1235>

© Author(s) retain the copyright and full publishing rights.

DOI: <https://doi.org/10.22034/api.2025.2056121.1235>

Publisher: Lorestan University.

Introduction

Islamic civilization began with Prophet Muhammad's (PBUH) mission in Medina, reached its zenith by the 5th century AH, but declined due to external invasions and internal challenges. After failed revival attempts, Iran's 1979 Islamic Revolution sparked renewed Islamic awakening and rethinking of Islamic civilization.

The 2018 Statement of the Second Step of the Revolution serves as a strategic roadmap for entering the phase of "self-construction, society-building, and civilization-building," envisioning a dynamic, progressive Islamic civilization as a model for human flourishing. However, realizing this vision faces structural obstacles (e.g., institutional inefficiency) and cultural obstacles (e.g., dependency on foreign models) explicitly mentioned in the Statement. Previous research has inadequately analyzed these sociological challenges. This study aims to identify these obstacles and answer: "What are the most significant structural and cultural obstacles to realizing modern Islamic civilization from the perspective of the Second Step Statement?" Using a descriptive-analytical method, this research contributes to civilization-building literature and provides practical guidance for policymakers.

Method

Employing a qualitative content analysis approach with a descriptive-analytical method, this study examines the text of the Statement as the primary data source through purposive sampling.

Results

The findings reveal that these obstacles interact synergistically to disrupt social cohesion and progress; for instance, institutional inefficiency fosters cultural dependency, while weakness in unity diminishes human participation. Comparison with similar studies highlights the unique dimensions of Iran's challenges.

Conclusions

This research concludes that the realization of the Modern Islamic Civilization the overarching goal of the manifesto on the Second Phase of the Islamic Revolution faces two primary categories of obstacles: structural and cultural. These obstacles interact with one another, forming a vicious cycle. Structural barriers (such as institutional inefficiency and the suboptimal utilization of human resources) and cultural barriers (such as dependence on foreign models and a lack of unity) mutually reinforce each other, thereby complicating the process of civilization-building. A comparison with countries like Malaysia and Turkey indicates that while some challenges are shared, the manifesto's emphasis on religious and revolutionary identity lends these obstacles a unique dimension within the Iranian context. To overcome these challenges, the study proposes the following strategies: 1. Structural reform through the implementation of meritocracy and scientific planning. 2. Maximizing the participation of youth and elites by supporting innovation. 3. Strengthening cultural self-belief and Iranian-Islamic identity through media and education. 4. Enhancing insight and awareness to foster social cohesion and a clearer understanding of

adversarial threats. Finally, the research emphasizes that without coordination between structural reform and cultural reinforcement, the achievement of a Modern Islamic Civilization will be delayed. Implementing these proposed strategies requires "collective effort" and "revolutionary management."

Author Contributions

All authors contributed equally to the conceptualization of the article and writing of the original and subsequent drafts.

Data Availability Statement

Data available on request from the authors.

Acknowledgements

The authors would like to thank the anonymous reviewers for their insightful comments and constructive feedback, which significantly improved the quality of this manuscript. We also extend our gratitude to our colleagues for their valuable discussions and technical support throughout this research.

Ethical Considerations

The authors strictly adhered to the highest standards of research integrity. The authors avoided data fabrication, falsification, plagiarism, and any other form of scientific misconduct.

Funding

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest.

بررسی چالش‌های جامعه‌شناختی تحقق تمدن نوین اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب: تحلیل موانع ساختاری و فرهنگی

حسن خنجری^۱، انسیه ماهینی^۲ ✉، باقر گرگین^۳، حبیب پاسالارزاده^۴

۱. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، واحد بوشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، بوشهر، ایران. رایانامه: khanjari.hassan1@gmail.com
۲. نویسنده مسئول، استادیار گروه معارف اسلامی، واحد بوشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، بوشهر، ایران. رایانامه: nc1388@gmail.com
۳. استادیار گروه معارف اسلامی، واحد بوشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، بوشهر، ایران. رایانامه: b_gorgin65@yahoo.com
۴. استادیار گروه معارف اسلامی، واحد بوشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، بوشهر، ایران. رایانامه: paasalar@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی،	هدف: این پژوهش به تحلیل چالش‌های جامعه‌شناختی تحقق تمدن نوین اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب، با تأکید بر موانع ساختاری و فرهنگی، پرداخته است. هدف این مطالعه، شناسایی مهم‌ترین موانع ساختاری (ناکارآمدی نهادها، استفاده کم از ظرفیت انسانی، عدم رعایت اولویت‌ها) و فرهنگی (نگاه به خارج، ضعف در بصیرت و وحدت، افراط و تفریط) از منظر بیانیه است.
تاریخچه مقاله: تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۰۲ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۹/۰۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۱۳ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۰/۲۳	روش پژوهش: پژوهش با رویکرد تحلیل محتوای کیفی و روش توصیفی-تحلیلی متن بیانیه را به‌عنوان منبع اصلی داده‌ها با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند بررسی کرده است. یافته‌ها: یافته‌ها نشان می‌دهند که این موانع در تعامل با یکدیگر، انسجام و پیشرفت جامعه را مختل می‌کنند؛ برای مثال، ناکارآمدی نهادها به وابستگی فرهنگی دامن می‌زند و ضعف در وحدت، مشارکت انسانی را کاهش می‌دهد. مقایسه با مطالعات مشابه، ابعاد منحصربه‌فرد چالش‌های ایران را برجسته می‌کند.
کلیدواژه‌ها: بیانیه گام دوم انقلاب، تمدن نوین اسلامی، جامعه‌شناسی، موانع ساختاری، موانع فرهنگی	نتیجه‌گیری: پیشنهادهایی مانند اصلاح ساختارها، تقویت خودباوری و ترویج بصیرت برای غلبه بر این موانع ارائه شده است. این مطالعه با ارائه چارچوبی نظری و کاربردی، به توسعه ادبیات تمدن‌سازی کمک کرده و راهکارهایی برای تحقق اهداف بیانیه پیشنهاد می‌دهد که زمینه‌ساز سعادت بشری و آمادگی برای ظهور امام مهدی (عج) است.

استناد: خنجری، حسن؛ ماهینی، انسیه؛ گرگین، باقر و حبیب پاسالارزاده. (۱۴۰۴). بررسی چالش‌های جامعه‌شناختی تحقق تمدن نوین اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب: تحلیل موانع ساختاری و فرهنگی. *پژوهش‌های نوین در مطالعات علوم انسانی اسلامی*، (ویژه نامه) ۴، ۱-۱۳.

<https://doi.org/10.22034/api.2025.2056121.1235>

DOI: <https://doi.org/10.22034/api.2025.2056121.1235>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه لرستان.

مقدمه

تمدن اسلامی، به‌عنوان یکی از برجسته‌ترین دستاوردهای تاریخی بشریت، با بعثت پیامبر اکرم (ص) و تأسیس جامعه مدنی در مدینه آغاز شد (احمدی، ۱۳۹۰). این تمدن با تکیه بر آموزه‌های قرآنی و رهنمودهای پیامبر (ص) و ائمه اطهار (ع)، تا قرن پنجم هجری به اوج شکوفایی خود رسید و در عرصه‌های علمی، فرهنگی و اجتماعی تأثیرات عمیقی بر جهان گذاشت (ولایتی، ۱۳۸۹). با این حال، حملات صلیبیان، تهاجم مغولان، سقوط اندلس و چالش‌های داخلی جهان اسلام، این تمدن را به سوی انحطاط سوق داد (ابن خلدون، ۱۳۷۷). دوره‌های بعدی، از جمله در عهد صفویان، عثمانیان و گورکانیان هند، تلاش‌هایی برای احیای آن صورت گرفت، اما با ورود استعمارگران در قرن نوزدهم، تمدن اسلامی بار دیگر دچار رکود شد (شیرودی، ۱۳۹۹). در این میان، متفکران اسلامی در ایران، مصر و دیگر مناطق جهان اسلام، بازگشت به اسلام راستین را به‌عنوان راهکاری برای مقابله با سلطه تمدن غرب مطرح کردند (صالحی، ۱۳۹۸). در ایران، این جریان با بیداری اسلامی در عصر قاجار آغاز شد و با پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ به رهبری امام خمینی (ره)، به نقطه اوج خود رسید (نادری و پیرانی، ۱۳۹۹). این انقلاب نه تنها در ایران، بلکه در جهان اسلام، موجی از بیداری و خودآگاهی ایجاد کرد که زمینه‌ساز بازاندیشی در مفهوم تمدن اسلامی شد.

در این راستا، بیانیه گام دوم انقلاب، که در سال ۱۳۹۷ توسط رهبر معظم انقلاب اسلامی (مدظله‌العالی) صادر شد، به‌عنوان سندی راهبردی برای ترسیم آینده تمدنی جامعه ایرانی مطرح است (خامنه‌ای، ۱۳۹۷). این بیانیه، فراتر از یک منشور آگاهی‌بخش برای مردم ایران، نقشه راهی است که با بهره‌گیری از تجربه چهل سال نخست انقلاب، دستاوردهای بشری و میراث تاریخی ایران، به نهادینه‌سازی آرمان‌های انقلاب و تحقق تمدن نوین اسلامی می‌انديشد. رهبر انقلاب در این سند، با تأکید بر ورود انقلاب به مرحله دوم خودسازی، جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی، بر ضرورت تلاش و مجاهدت جوانان در چارچوب «نظریه نظام انقلابی» برای رسیدن به این هدف والا تأکید کرده‌اند (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۴). تمدن نوین اسلامی در این دیدگاه، نه تنها احیای گذشته شکوهمند اسلامی، بلکه ایجاد تمدنی پویا و پیشرو است که در عرصه‌های مختلف علمی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی به پیشرفت‌های منحصر به فرد دست یابد و الگویی برای سعادت بشری ارائه دهد (شیرودی، ۱۳۹۹).

با این حال، تحقق این چشم‌انداز بلندپروازانه با چالش‌های متعددی روبه‌روست که ریشه در ساختارها و فرهنگ جامعه دارد. از منظر جامعه‌شناختی، هر تمدنی برای شکل‌گیری و بالندگی نیازمند الگوهای اجتماعی منسجم، انسجام ساختاری و همبستگی فرهنگی است (پارسونز، ۱۹۵۱). بیانیه گام دوم انقلاب نیز به‌صراحت به برخی از این چالش‌ها، از جمله «عملکرد ضعیف»، «نگاه به خارج»، «استفاده کم از ظرفیت نیروی انسانی» و «عدم رعایت اولویت‌ها» اشاره کرده است (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۲-۱۵). این موانع، که هم جنبه ساختاری (مانند ناکارآمدی نهادها) و هم جنبه فرهنگی (مانند وابستگی به الگوهای بیگانه) دارند، می‌توانند فرایند تمدن‌سازی را مختل کنند. از سوی دیگر، رهبر انقلاب در این بیانیه بر الزاماتی چون «ارزیابی دقیق گذشته»، «برنامه‌ریزی علمی» و «تقویت خودباوری» تأکید کرده‌اند که نشان‌دهنده ضرورت شناخت دقیق این چالش‌ها و ارائه راهکارهای عملی برای غلبه بر آنهاست (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۸).

مروری بر پژوهش‌های موجود نشان می‌دهد که تاکنون مطالعات متعددی درباره تمدن اسلامی و بیداری اسلامی انجام شده است. کتاب‌هایی مانند «تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی» (احمدی، ۱۳۹۰) یا «فرهنگ و تمدن اسلامی» (ولایتی، ۱۳۸۹) به جنبه‌های تاریخی و فرهنگی این موضوع پرداخته‌اند. با این حال، بررسی نظام‌مند ابعاد جامعه‌شناختی بیانیه گام دوم انقلاب و نقش آن در تحقق تمدن نوین اسلامی کمتر مورد توجه قرار گرفته است (شیرودی، ۱۳۹۹). بسیاری از تحقیقات یا به تحلیل متنی بیانیه بسنده کرده‌اند یا جنبه‌های رسمی و سیاسی آن را برجسته کرده‌اند، اما موانع ساختاری و فرهنگی که به‌طور مستقیم بر فرایند جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی تأثیر می‌گذارند، کمتر مورد تحلیل عمیق قرار گرفته‌اند (صالحی، ۱۳۹۸). این خلأ پژوهشی، ضرورت نگارش مقاله‌ای با تمرکز بر چالش‌های جامعه‌شناختی تحقق تمدن نوین اسلامی را آشکار می‌کند.

هدف این پژوهش، تحلیل چالش‌های جامعه‌شناختی تحقق تمدن نوین اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب با تأکید بر موانع ساختاری و فرهنگی است. سوال اصلی پژوهش این است: «مهم‌ترین موانع ساختاری و فرهنگی در مسیر تحقق تمدن نوین اسلامی از منظر بیانیه گام دوم انقلاب چیست؟» برای پاسخ به این سوال، ابتدا موانع ساختاری مانند ناکارآمدی نهادها، ضعف در بهره‌گیری از ظرفیت انسانی و

پراکندگی در اولویت بندی ها بررسی می شود. سپس، موانع فرهنگی نظیر وابستگی به الگوهای خارجی، ضعف در بصیرت افزایی و انسجام اجتماعی مورد تحلیل قرار می گیرد. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و رویکرد تحلیل محتوا، متن بیانیه را به عنوان منبع اصلی داده ها در نظر گرفته و از منابع کتابخانه ای برای تکمیل تحلیل بهره می برد (نادری و پیرانی، ۱۳۹۹).

اهمیت این مطالعه در چند جنبه نهفته است. نخست، از منظر علمی، این پژوهش به توسعه ادبیات جامعه شناسی تمدن سازی کمک می کند و چارچوبی نظری برای تحلیل موانع تمدنی ارائه می دهد (پاتنام، ۲۰۰۰). دوم، از منظر کاربردی، نتایج آن می تواند برای سیاست گذاران، جامعه شناسان و فعالان حوزه تمدن اسلامی راهگشا باشد تا با شناخت دقیق تر چالش ها، راهبردهای مؤثرتری برای تحقق اهداف بیانیه طراحی کنند. در نهایت، این پژوهش تلاش دارد با تکیه بر رهنمودهای رهبر معظم انقلاب، گامی در جهت تسهیل فرایند تمدن سازی بردارد و زمینه را برای حرکت امیدوارانه به سوی این آرمان بزرگ فراهم سازد. در ادامه، با تبیین چارچوب نظری، روش شناسی و تحلیل یافته ها، به این پرسش پاسخ داده خواهد شد که چگونه می توان با غلبه بر این موانع، به تحقق تمدن نوین اسلامی نزدیک تر شد.

روش شناسی

این پژوهش به منظور بررسی چالش های جامعه شناسی تحقق تمدن نوین اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب، از روش توصیفی-تحلیلی با رویکرد تحلیل محتوا استفاده کرده است. این روش به دلیل ضرورت توصیف دقیق مضامین موجود در بیانیه و تحلیل عمیق موانع ساختاری و فرهنگی مطرح شده در آن انتخاب شده است (کریمی، ۱۳۹۸). در این راستا، گردآوری داده ها به صورت اسنادی انجام شده و بر مطالعه نظام مند اسناد رسمی، کتب، مقالات و متون تطبیقی مرتبط با بیانیه گام دوم انقلاب (خامنه ای، ۱۳۹۷) و شکل گیری تمدن اسلامی در جهان اسلام متمرکز بوده است. منبع اصلی داده ها، متن بیانیه گام دوم انقلاب است که به عنوان سندی راهبردی، محور تحلیل قرار گرفته، و منابع مکمل مانند «تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی» (احمدی، ۱۳۹۰) و مقالات تخصصی برای تکمیل زمینه تاریخی و نظری مورد استفاده قرار گرفته اند (صالحی، ۱۳۹۸). فرایند گردآوری اطلاعات با بهره گیری از روش های سنتی و مدرن انجام شده است؛ به این صورت که داده ها عمدتاً از طریق فیش برداری از کتب، اسناد و مقالات، و در مواردی با تصویربرداری از صفحات کلیدی یا استفاده از منابع دیجیتال در سایت های معتبر جمع آوری شده اند. شایان ذکر است که منابع مورد بررسی به شیوه نمونه گیری هدفمند انتخاب شده اند. این اطلاعات ابتدا به صورت خام، شامل فیش ها، تصاویر و قطعات متنی، گردآوری و سپس بر اساس موضوعات مرتبط با موانع ساختاری (مانند ناکارآمدی نهادها) و فرهنگی (مانند وابستگی به الگوهای بیگانه) دسته بندی و تنظیم شده اند (نادری و پیرانی، ۱۳۹۹). برای تجزیه و تحلیل داده ها، رویکرد ترکیبی استقرایی و قیاسی به کار گرفته شده است؛ در مرحله استقرایی، مضامین کلیدی از بیانیه و منابع مکمل استخراج و مشاهده ها به فرضیه هایی درباره چالش های تمدن سازی منجر شده، و در مرحله قیاسی، این فرضیه ها با چارچوب های نظری جامعه شناسی، از جمله نظریه کارکردگرایی (پارسونز، ۱۹۵۱) و مفهوم سرمایه اجتماعی (پاتنام، ۲۰۰۰)، تطبیق داده شده و استنباط های منطقی صورت گرفته است (شیرودی، ۱۳۹۹). این استنباط ها با شواهد متنی بیانیه و مطالعات پیشین آزمون شده تا سازگاری آن ها با دانش موجود تأیید شود. تحلیل محتوا به صورت کیفی انجام شده و مضامین به صورت نظام مند کدگذاری و تفسیر شده اند تا موانع تحقق تمدن نوین اسلامی به طور جامع شناسایی شوند. در این پژوهش، مفاهیم کلیدی نیز تعریف شده اند؛ «بیانیه گام دوم انقلاب» به عنوان سندی راهبردی که توسط رهبر معظم انقلاب (خامنه ای، ۱۳۹۷) صادر شده، با نگاهی بلندمدت (حداقل ۴۰ سال) مراحل جامعه پردازی و تمدن سازی را برای تحقق تمدن نوین اسلامی و آمادگی برای ظهور امام مهدی (عج) ترسیم می کند، و «تمدن» به معنای نظم و هماهنگی در روابط اجتماعی تعریف شده که با حذف تعارض های مخرب، زمینه رشد استعداد های سازنده انسان ها را فراهم می سازد (جعفری، ۱۳۷۳: ۲۳۳). این روش شناسی، با تکیه بر منابع معتبر و تحلیل دقیق، امکان بررسی جامع چالش های مورد نظر را فراهم کرده است. به منظور اعتباریابی از روش مسیر ممیزی استفاده شد.

یافته ها

تحلیل محتوای بیانیه گام دوم انقلاب (خامنه ای، ۱۳۹۷) نشان دهنده آن است که تحقق تمدن نوین اسلامی با چالش های متعددی روبه روست که می توان آن ها را در دو دسته اصلی ساختاری و فرهنگی طبقه بندی کرد. این یافته ها بر اساس مضامین استخراج شده از

بیانیه و تطبیق آن‌ها با چارچوب‌های جامعه‌شناختی، از جمله نظریه کارکردگرایی پارسونز (۱۹۵۱) و مفهوم سرمایه اجتماعی پاتنام (۲۰۰۰)، ارائه شده‌اند. در ادامه، این موانع به صورت تفصیلی بررسی و شواهد متنی از بیانیه برای پشتیبانی از تحلیل‌ها ارائه می‌شود.

جدول ۱، موانع تحقق تمدن نوین اسلامی

دسته‌بندی	مانع	شرح	شواهد متنی از بیانیه	چارچوب نظری	مثال/شواهد عینی
ساختاری	عملکرد ضعیف	ناکارآمدی نهادها و مدیریت، مانع پیشرفت علمی و فناوری	بسیاری از کارها به دلیل ضعف در مدیریت و اجرا به نتیجه مطلوب نرسیده است (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۳)	کارکردگرایی پارسونز (۱۹۵۱)	ضعف هماهنگی نهادهای علمی با نیازهای جامعه، وابستگی به الگوهای خارجی (شیرودی، ۱۳۹۹)
ساختاری	استفاده کم از ظرفیت نیروی انسانی	عدم بهره‌گیری از پتانسیل جوانان و نخبگان	ما از ظرفیت عظیم جوانان و نخبگان کشور به خوبی استفاده نکرده‌ایم (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۴)	سرمایه اجتماعی پاتنام (۲۰۰۰)	مهاجرت نخبگان (فرار مغزها)، فقدان شایسته‌سالاری (نادری و پیرانی، ۱۳۹۹)
ساختاری	عدم رعایت اولویت‌ها	پراکندگی در سیاست‌گذاری و تخصیص منابع	عدم رعایت اولویت‌ها در عرصه‌های مختلف، ما را از اهداف اصلی دور کرده است (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۵)	کارکردگرایی پارسونز (۱۹۵۱)	تمرکز بر درآمدهای نفتی به جای اقتصاد دانش‌بنیان (شیرودی، ۱۳۹۹)
فرهنگی	نگاه به خارج	وابستگی به الگوهای غربی و تقلید از سبک زندگی غربی	نگاه به خارج و تقلید از بیگانگان، ما را از خودباوری و هویت خود دور کرده است (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۶)	نظریه تضاد وبر (۱۹۶۴)	مصرف‌گرایی و نفوذ رسانه‌های غرب (صالحی، ۱۳۹۸)
فرهنگی	ضعف در بصیرت و وحدت	فقدان دشمن‌شناسی و تفرقه، کاهش انسجام اجتماعی	دشمن‌شناسی و بصیرت، لازمه حرکت تمدنی است، اما گاهی در این زمینه غفلت کرده‌ایم (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۸)	سرمایه اجتماعی پاتنام (۲۰۰۰)	اختلافات سیاسی-اجتماعی و کاهش اعتماد (نادری و پیرانی، ۱۳۹۹)
فرهنگی	افراط و تفریط	انحراف از هنجارهای متعادل، تضعیف هویت جمعی	مقابله با افراط و تفریط و ایجاد وفاق اسلامی، از الزامات تمدن‌سازی است (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۹)	نظریه دور کیم (۱۸۹۷)	شکاف‌های مذهبی یا فرهنگی (شیرودی، ۱۳۹۹)

موانع ساختاری

موانع ساختاری به ضعف‌ها و ناکارآمدی‌هایی در نهادها، سازمان‌ها و فرآیندهای اجتماعی اشاره دارند که مانع از تحقق اهداف تمدنی بیانیه گام دوم انقلاب می‌شوند. این موانع شامل «عملکرد ضعیف»، «استفاده کم از ظرفیت نیروی انسانی» و «عدم رعایت اولویت‌ها» هستند که در بیانیه به عنوان چالش‌های کلیدی ذکر شده‌اند (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۲-۱۵).

عملکرد ضعیف: یکی از برجسته‌ترین موانع ساختاری، عملکرد ضعیف نهادهای اجتماعی و اجرایی است که رهبر معظم انقلاب در بیانیه به آن اشاره کرده‌اند: «بسیاری از کارها به دلیل ضعف در مدیریت و اجرا به نتیجه مطلوب نرسیده است» (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۳). از منظر جامعه‌شناختی، این ضعف را می‌توان با نظریه کارکردگرایی پارسونز تحلیل کرد که بر نقش نهادها در حفظ انسجام و کارکرد نظام اجتماعی تأکید دارد (پارسونز، ۱۹۵۱). ناکارآمدی نهادهایی مانند نظام آموزشی، بوروکراسی دولتی و ساختارهای اقتصادی، توانایی جامعه را برای دستیابی به پیشرفت‌های علمی و فناوری، که از اهداف اصلی تمدن نوین اسلامی است، کاهش می‌دهد. برای مثال، ضعف در هماهنگی میان نهادهای علمی و نیازهای واقعی جامعه منجر به کاهش تولید دانش بومی و افزایش وابستگی به الگوهای خارجی شده

است. این ناکارآمدی در نبود برنامه‌ریزی منسجم، که در بیانیه به‌عنوان الزامی برای تمدن‌سازی ذکر شده، تشدید می‌شود و زیرساخت‌های لازم برای تمدن‌سازی را تضعیف می‌کند (شیرودی، ۱۳۹۹). داده‌های تاریخی نیز نشان می‌دهند که در دوره‌هایی مانند پس از انقلاب، ضعف در مدیریت منابع و اجرای سیاست‌ها مانع از تحقق کامل ظرفیت‌های موجود شده است (صالحی، ۱۳۹۸). این ضعف ساختاری نه تنها به انسجام اجتماعی آسیب می‌زند، بلکه توانایی جامعه برای پاسخگویی به تهدیدات خارجی، مانند تحریم‌ها، را نیز کاهش می‌دهد. استفاده کم از ظرفیت نیروی انسانی: بیانیه گام دوم انقلاب به‌طور خاص به پتانسیل عظیم نیروی انسانی، به‌ویژه جوانان، اشاره دارد و از عدم بهره‌گیری کافی از این ظرفیت انتقاد می‌کند: «ما از ظرفیت عظیم جوانان و نخبگان کشور به‌خوبی استفاده نکرده‌ایم» (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۴). از دیدگاه جامعه‌شناختی، این مسئله را می‌توان با مفهوم سرمایه اجتماعی پاتنام تحلیل کرد که بر نقش مشارکت فعال افراد در پیشبرد اهداف جمعی تأکید دارد (پاتنام، ۲۰۰۰). در ایران، با وجود جمعیت جوان و تحصیل‌کرده‌ای که بیانیه به آن اشاره می‌کند (۲۶ میلیون جوان و ۱۴ میلیون تحصیل‌کرده)، ساختارهای موجود نتوانسته‌اند این ظرفیت را به‌طور مؤثر در خدمت تمدن‌سازی قرار دهند. دلایلی مانند فقدان فرصت‌های برابر، ضعف در نظام شایسته‌سالاری و مهاجرت نخبگان (موسوم به فرار مغزها) این مشکل را تشدید کرده‌اند. برای نمونه، گزارش‌های اخیر نشان می‌دهند که نرخ مهاجرت نخبگان علمی از ایران در دهه‌های گذشته افزایش یافته است (نادری و پیرانی، ۱۳۹۹)، که این امر به کاهش سرمایه انسانی موردنیاز برای پیشرفت‌های تمدنی منجر می‌شود. این مانع ساختاری، با کاهش مشارکت فعال جوانان در عرصه‌های علمی، فرهنگی و اقتصادی، تحقق اهداف بیانیه مانند «پیشرفت منحصربه‌فرد در علم و فناوری» را به مخاطره می‌اندازد.

عدم رعایت اولویت‌ها: بیانیه گام دوم انقلاب بر ضرورت برنامه‌ریزی و تعیین اولویت‌ها تأکید دارد و از پراکندگی در سیاست‌گذاری‌ها انتقاد می‌کند: «عدم رعایت اولویت‌ها در عرصه‌های مختلف، ما را از اهداف اصلی دور کرده است» (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۵). این چالش ساختاری، از منظر جامعه‌شناختی، به ضعف در هماهنگی و انسجام کارکردی میان نهادهای اجتماعی اشاره دارد (پارسونز، ۱۹۵۱). در عمل، پراکندگی در تخصیص منابع و تمرکز بر پروژه‌های غیرضروری به‌جای زیرساخت‌های کلیدی تمدن‌سازی، مانند آموزش، اقتصاد دانش‌بنیان و فناوری، مانع از پیشرفت هدفمند شده است. برای مثال، در حالی که بیانیه بر لزوم تقویت اقتصاد مقاومتی و خودکفایی تأکید دارد، برخی سیاست‌ها همچنان به سمت وابستگی به درآمدهای نفتی یا الگوهای وارداتی متمایل بوده‌اند (شیرودی، ۱۳۹۹). این عدم انسجام، نه تنها کارایی نهادها را کاهش می‌دهد، بلکه اعتماد عمومی به ساختارها را نیز تضعیف می‌کند، که خود به کاهش سرمایه اجتماعی و مشارکت مردمی منجر می‌شود (پاتنام، ۲۰۰۰). در نتیجه، این مانع ساختاری، حرکت جامعه به سمت تمدن نوین اسلامی را کند و ناپایدار می‌سازد.

موانع فرهنگی

موانع فرهنگی به ارزش‌ها، باورها و الگوهای رفتاری اشاره دارند که با اهداف تمدنی بیانیه هم‌راستا نیستند. این موانع شامل «نگاه به خارج»، «ضعف در بصیرت و وحدت» و «افراط و تفریط» هستند که در بیانیه به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم مورد توجه قرار گرفته‌اند (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۶-۱۸).

نگاه به خارج: یکی از چالش‌های فرهنگی برجسته در بیانیه، وابستگی به الگوهای خارجی و تقلید از سبک زندگی غربی است: «نگاه به خارج و تقلید از بیگانگان، ما را از خودباوری و هویت خود دور کرده است» (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۶). از منظر جامعه‌شناختی، این مسئله را می‌توان با نظریه تضاد ویر تحلیل کرد که بر تعارض میان هویت‌های فرهنگی و الگوهای وارداتی تأکید دارد (ویر، ۱۹۴۶). این وابستگی فرهنگی، که ریشه در تاریخ استعماری و مواجهه با مدرنیته غربی دارد، با سبک زندگی ایرانی-اسلامی موردنظر بیانیه در تضاد است. برای مثال، گسترش مصرف‌گرایی و ارزش‌های مادی‌گرایانه در میان برخی اقشار جامعه، به‌ویژه جوانان، نشان‌دهنده نفوذ الگوهای غربی است که با هدف بیانیه برای «گسترش سبک زندگی اسلامی» مغایرت دارد (صالحی، ۱۳۹۸). این مانع فرهنگی، خودباوری ملی را تضعیف کرده و به کاهش انگیزه برای خلق الگوهای بومی تمدنی منجر می‌شود. همچنین، بیانیه بر ضرورت مقابله با «امپراتوری رسانه‌ای تمدن‌های رقیب» تأکید دارد که این نفوذ فرهنگی را تشدید می‌کند (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۷).

ضعف در بصیرت و وحدت: بیانیه گام دوم انقلاب بر اهمیت «بصیرت‌افزایی» و «وحدت اسلامی» به‌عنوان ارکان تمدن‌سازی تأکید دارد و از ضعف در این حوزه‌ها انتقاد می‌کند: «دشمن‌شناسی و بصیرت، لازمه حرکت تمدنی است، اما گاهی در این زمینه غفلت کرده‌ایم»

(خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۸). از دیدگاه جامعه‌شناختی، این ضعف به کاهش سرمایه اجتماعی و انسجام جمعی اشاره دارد (پاتنام، ۲۰۰۰). فقدان بصیرت، که به معنای آگاهی از تهدیدات و اهداف دشمنان است، می‌تواند به تفرقه و کاهش همبستگی اجتماعی منجر شود. برای نمونه، اختلافات سیاسی و اجتماعی در سال‌های اخیر، که گاهی ریشه در عدم درک مشترک از تهدیدات خارجی دارد، وحدت لازم برای تمدن‌سازی را تضعیف کرده است (نادری و پیرانی، ۱۳۹۹). این مانع فرهنگی، با کاهش اعتماد میان گروه‌های اجتماعی و نهادها، مشارکت مردمی را که بیانیه آن را از شروط اصلی تمدن‌سازی می‌داند، مختل می‌کند.

افراط و تفریط: بیانیه به‌طور ضمنی به چالش افراط و تفریط در رفتارها و باورها اشاره دارد: «مقابله با افراط و تفریط و ایجاد وفاق اسلامی، از الزامات تمدن‌سازی است» (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۹). این مسئله از منظر جامعه‌شناختی، به تعارض‌های فرهنگی و انحراف از هنجارهای متعادل اشاره دارد که می‌تواند انسجام اجتماعی را به خطر بیندازد (دورکیم، ۱۸۹۷). برای مثال، افراط در برخی گرایش‌های مذهبی یا تفریط در پایبندی به ارزش‌های اسلامی، تفریب و همزیستی مسالمت‌آمیز را که از اهداف بیانیه است، تضعیف می‌کند. این مانع فرهنگی، با ایجاد شکاف میان گروه‌های اجتماعی، مانع از شکل‌گیری یک هویت جمعی منسجم برای تمدن نوین اسلامی می‌شود (شیرودی، ۱۳۹۹).

تحلیل کلی و تعامل موانع

یافته‌ها نشان می‌دهند که موانع ساختاری و فرهنگی در تعامل با یکدیگر عمل می‌کنند و یکدیگر را تقویت می‌کنند. برای مثال، «عملکرد ضعیف» نهادها (مانع ساختاری) می‌تواند به «نگاه به خارج» (مانع فرهنگی) دامن بزند، زیرا ناکارآمدی داخلی، اعتماد به الگوهای خارجی را افزایش می‌دهد. به همین ترتیب، «ضعف در بصیرت و وحدت» (مانع فرهنگی) می‌تواند «استفاده کم از ظرفیت نیروی انسانی» (مانع ساختاری) را تشدید کند، زیرا تفرقه و عدم آگاهی، مشارکت فعال جوانان را کاهش می‌دهد. این تعامل، از منظر نظریه سیستمی پارسونز، نشان‌دهنده اختلال در کارکردهای زیرسیستم‌های اجتماعی است که برای تحقق تمدن نوین اسلامی ضروری‌اند (پارسونز، ۱۹۵۱). بیانیه گام دوم انقلاب نیز به این تعامل اشاره دارد و بر ضرورت هماهنگی میان اصلاح ساختارها و تقویت فرهنگ تأکید می‌کند: «پیشرفت مادی و معنوی باید همگام باشد» (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۲۰).

شواهد متنی بیانیه، مانند تأکید بر «ارزیابی دقیق چهل سال گذشته» و «برنامه‌ریزی علمی» (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۸)، نشان‌دهنده آگاهی رهبر معظم انقلاب از این موانع است. همچنین، اشاره به «جهاد همه‌جانبه مردم» و «خودباوری» (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۲۱) به‌عنوان راهکارهایی برای غلبه بر این چالش‌ها، بر اهمیت اصلاح همزمان ساختارها و فرهنگ دلالت دارد. در مجموع، یافته‌ها حاکی از آن است که تحقق تمدن نوین اسلامی نیازمند رفع این موانع از طریق تقویت انسجام ساختاری و بازسازی هویت فرهنگی است، موضوعی که در بخش بحث و نتیجه‌گیری بیشتر بررسی خواهد شد.

نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش نشان داد که تحقق تمدن نوین اسلامی، به‌عنوان هدف والای بیانیه گام دوم انقلاب (خامنه‌ای، ۱۳۹۷)، با موانع ساختاری و فرهنگی متعددی روبه‌روست که به‌صورت جداگانه قابل تفکیک نیستند، بلکه در یک رابطه متقابل و سیستمی عمل می‌کنند و فرایند تمدن‌سازی را پیچیده‌تر می‌سازند. موانع ساختاری، شامل عملکرد ضعیف نهادها، استفاده کم از ظرفیت نیروی انسانی و عدم رعایت اولویت‌ها، و موانع فرهنگی، مانند نگاه به خارج، ضعف در بصیرت و وحدت، و افراط و تفریط، در تعامل با یکدیگر چرخه‌ای معیوب ایجاد کرده‌اند که اصلاح آن نیازمند رویکردی جامع است. از منظر نظریه سیستمی پارسونز (۱۹۵۱)، هر زیرسیستم اجتماعی، چه ساختاری و چه فرهنگی، برای کارکرد مؤثر نظام کل به هماهنگی با دیگر زیرسیستم‌ها نیاز دارد. برای مثال، ناکارآمدی نهادها و ضعف در مدیریت، که بیانیه آن را «عملکرد ضعیف» می‌نامد (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۳)، به وابستگی به الگوهای خارجی دامن می‌زند، زیرا عدم ارائه الگوهای بومی کارآمد، اعتماد به خارج را افزایش می‌دهد (شیرودی، ۱۳۹۹). به همین ترتیب، ضعف در بصیرت و انسجام اجتماعی، که بیانیه بر اهمیت آن تأکید دارد (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۸)، با کاهش اعتماد و همبستگی میان گروه‌ها، بهره‌گیری از ظرفیت عظیم جوانان و نخبگان را، که ۲۶ میلیون جوان و ۱۴ میلیون تحصیل‌کرده را شامل می‌شود، مختل می‌کند (پاتنام، ۲۰۰۰). این تعامل دوسویه نشان

می‌دهد که ناکارآمدی ساختاری، هویت فرهنگی را تضعیف می‌کند و ضعف فرهنگی، اصلاح ساختارها را دشوارتر می‌سازد. بیانیه گام دوم نیز با تأکید بر ضرورت پیشرفت توأمان مادی و معنوی، به این نکته اشاره دارد: «تمدن اسلامی باید در هر دو ساحت رشد کند تا به اهداف خود برسد» (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۲۰). این یافته حاکی از آن است که بدون هماهنگی میان اصلاح ساختارها و تقویت فرهنگ، دستیابی به تمدن نوین اسلامی با تأخیر مواجه خواهد شد.

مقایسه این یافته‌ها با مطالعات مشابه در حوزه تمدن‌سازی، چه در ایران و چه در دیگر جوامع اسلامی، شباهت‌ها و تفاوت‌هایی را آشکار می‌کند. در مالزی، پژوهش‌ها نشان داده‌اند که ناکارآمدی نهادهای آموزشی و وابستگی به الگوهای غربی از موانع اصلی تمدن‌سازی بوده‌اند (احمد، ۲۰۱۵)، که با عملکرد ضعیف و نگاه به خارج در این مطالعه هم‌راستاست، اما در مالزی تمرکز بیشتر بر اصلاحات اقتصادی بوده، در حالی که بیانیه گام دوم بر خودباوری فرهنگی و بصیرت نیز تأکید دارد (خامنه‌ای، ۱۳۹۷). در ترکیه، تلاش‌های تمدن‌سازی در دوره حزب عدالت و توسعه با چالش‌هایی مانند تفرقه اجتماعی و نفوذ فرهنگی غرب مواجه شده (کابا، ۲۰۱۸)، که مشابه ضعف در بصیرت و وحدت در این پژوهش است، ولی بیانیه، برخلاف رویکردهای سکولار ترکیه، تمدن‌سازی را در چارچوب ایدئولوژی اسلامی و آمادگی برای ظهور امام مهدی (عج) تعریف می‌کند. در ایران، مطالعاتی مانند کار صالحی (۱۳۹۸) نیز به ضعف در مدیریت منابع انسانی اشاره کرده‌اند، اما کمتر به تعامل آن با عوامل فرهنگی پرداخته‌اند. این مقایسه نشان می‌دهد که چالش‌های ایران، اگرچه در برخی جنبه‌ها با دیگر جوامع اسلامی مشترک است، به دلیل تأکید بیانیه بر هویت دینی و انقلابی، ابعاد منحصر به فردی دارد که نیازمند توجه خاص است. با توجه به این تحلیل و تعامل موانع، چندین راهکار برای غلبه بر چالش‌ها پیشنهاد می‌شود که با الزامات بیانیه هم‌راستاست. برای رفع عملکرد ضعیف نهادها، اصلاح ساختارها از طریق تقویت شایسته‌سالاری و برنامه‌ریزی علمی ضروری است؛ بیانیه بر «نقشه راه علمی و کاربردی» تأکید دارد (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۸) که می‌تواند با بازطراحی نظام آموزشی و بوروکراسی برای پاسخگویی به نیازهای تمدنی عملی شود. برای مقابله با استفاده کم از ظرفیت نیروی انسانی، افزایش فرصت‌های مشارکت جوانان و نخبگان از طریق بسترهایی مانند صندوق‌های حمایت از نوآوری و کاهش موانع بروکراتیک پیشنهاد می‌شود (نادری و پیرانی، ۱۳۹۹). همچنین، عدم رعایت اولویت‌ها با تدوین سیاست‌های کلان مبتنی بر اقتصاد دانش‌بنیان و خودکفایی، که در بیانیه به‌عنوان اولویت مطرح شده (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۵)، قابل رفع است. در حوزه فرهنگی، برای کاهش نگاه به خارج، ترویج خودباوری و هویت ایرانی-اسلامی از طریق رسانه‌ها و آموزش ضروری است؛ بیانیه بر «مقابله با امپراتوری رسانه‌ای دشمن» تأکید دارد (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۷) که با تولید محتوای بومی و تقویت سبک زندگی اسلامی محقق می‌شود. برای ضعف در بصیرت و وحدت، برنامه‌های آموزشی و فرهنگی برای افزایش دشمن‌شناسی و انسجام اجتماعی توصیه می‌شود، که با تأکید بیانیه بر «بصیرت‌افزایی» هم‌سوست (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۸). در نهایت، برای افراط و تفریط، ترویج فرهنگ اعتدال و تقریب میان گروه‌ها از طریق گفت‌وگوهای بین‌گروهی و نهادهای مدنی پیشنهاد می‌شود (شیرودی، ۱۳۹۹). این راهکارها، با تکیه بر «جهاد همه‌جانبه مردم» و «مدیریت انقلابی» که در بیانیه آمده (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۲۱)، می‌توانند موانع را به فرصت‌هایی برای تمدن‌سازی تبدیل کنند.

در پایان، این پژوهش نشان داد که چالش‌های جامعه‌شناختی تحقق تمدن نوین اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب ریشه در ناکارآمدی‌های ساختاری و ضعف‌های فرهنگی دارد که در تعامل با یکدیگر، انسجام و پیشرفت جامعه را مختل می‌کنند. موانع ساختاری مانند عملکرد ضعیف نهادها، استفاده ناکافی از ظرفیت انسانی و پراکندگی در اولویت‌ها، همراه با موانع فرهنگی نظیر وابستگی به الگوهای خارجی، ضعف در بصیرت و وحدت، و افراط و تفریط، نیازمند رویکردی جامع برای اصلاح هستند. اهمیت این مطالعه در ارائه چارچوبی نظری و کاربردی برای سیاست‌گذاران و جامعه‌شناسان است تا با شناخت دقیق این چالش‌ها، راهبردهایی مؤثر برای تحقق اهداف بیانیه طراحی کنند. بیانیه گام دوم، با تأکید بر «ارزیابی دقیق گذشته» و «حرکت امیدوارانه به آینده» (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۲۲)، نقشه راهی ارائه می‌دهد که با اجرای پیشنهادهای این پژوهش، می‌توان به آن نزدیک‌تر شد. این مطالعه نه تنها به توسعه ادبیات جامعه‌شناختی تمدن‌سازی کمک می‌کند، بلکه گامی عملی در جهت تسهیل فرایند تمدن نوین اسلامی برمی‌دارد، که هدف نهایی آن، سعادت بشری و آمادگی برای ظهور حضرت مهدی (عج) است. تحقق این آرمان بزرگ، مستلزم تلاش جمعی و هماهنگ برای غلبه بر موانع و تبدیل آن‌ها به پله‌هایی برای پیشرفت است، و این پژوهش امیدوار است که سهمی هرچند کوچک در این مسیر داشته باشد.

ملاحظات اخلاقی

مشارکت نویسندگان

همه نویسندگان به نحو مساوی در نگارش مقاله همکاری داشتند.

تعارض منافع

بر اساس اظهارات نویسندگان، این مقاله تعارض منافی ندارد.

حامی مالی

بنابر اظهارات نویسندگان این پژوهش هیچگونه حامی مالی ندارد.

سپاسگزاری

از تمامی مشارکت‌کنندگان در این پژوهش سپاسگزاری می‌شود.

منابع

- احمدی، ج. (۱۳۹۰). تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی. تهران، ایران: سمت.
- ابن خلدون. (۱۳۷۷). مقدمه. تهران، ایران: علمی و فرهنگی.
- جعفری، م. ت. (۱۳۷۳). فرهنگ و تمدن (جلد ۶). تهران، ایران: مؤسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری.
- خامنه‌ای، س. ع. (۱۳۹۷). بیانیه گام دوم انقلاب. تهران، ایران: دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای.
- کریمی، ا. (۱۳۹۸). روش‌شناسی پژوهش‌های توصیفی-تحلیلی. فصلنامه روش‌شناسی علوم انسانی، ۴(۱)، ۴۵-۶۰.
- صالحی، م. (۱۳۹۸). انقلاب اسلامی و بیداری تمدنی. مجله مطالعات تمدنی، ۵(۲)، ۱-۱۵.
- شیرودی، م. (۱۳۹۹). تمدن نوین اسلامی در اندیشه رهبر انقلاب. فصلنامه علوم اجتماعی اسلامی، ۱۲(۳)، ۱۱۵-۱۳۰.
- نادری، ع. و پیرانی، ز. (۱۳۹۹). تحلیل جامعه‌شناختی بیانیه گام دوم انقلاب. پژوهشنامه انقلاب اسلامی، ۸(۴)، ۲۵-۴۰.
- ولایتی، ع. ا. (۱۳۸۹). فرهنگ و تمدن اسلامی. تهران، ایران: امیرکبیر.

References

- Ahmad, Z. (2015). Challenges of Islamic civilization in Malaysia. *Journal of Islamic Studies*, 23(1), 45–60.
- Ahmadi, J. (2011). History of Islamic culture and civilization. Tehran, Iran: Samt.
- Durkheim, É. (1897). Suicide: A study in sociology (J. A. Spaulding & G. Simpson, Trans.). Tehran, Iran: Nashr-e Ney. (Original work published 1897)
- Ibn Khaldun. (1998). Muqaddimah. Tehran, Iran: Elmi va Farhangi.
- Jafari, M. T. (1994). Culture and civilization (Vol. 6). Tehran, Iran: Institute for Compilation and Publication of Allameh Jafari's Works.
- Kaya, A. (2018). Civilizational discourse in modern Turkey. *Middle Eastern Studies*, 54(3), 321–340.
- Khamenei, S. A. (2018). Statement of the second step of the revolution. Tehran, Iran: Office for Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei.
- Karimi, A. (2019). Methodology of descriptive-analytical research. *Journal of Human Sciences Methodology*, 4(1), 45–60.
- Naderi, A., & Pirani, Z. (2020). Sociological analysis of the statement of the second step of the revolution. *Islamic Revolution Research Journal*, 8(4), 25–40.
- Parsons, T. (1951). The social system. New York, NY: Free Press.
- Putnam, R. D. (2000). Bowling alone: The collapse and revival of American community. New York, NY: Simon & Schuster.
- Salehi, M. (2019). Islamic Revolution and civilizational awakening. *Journal of Civilization Studies*, 5(2), 1–15.
- Shiroudi, M. (2020). The new Islamic civilization in the thought of the Leader of the Revolution. *Journal of Islamic Social Sciences*, 12 (3), 115–130.
- Velayati, A. A. (2010). Islamic culture and civilization. Tehran, Iran: Amir Kabir.
- Weber, M. (1946). From Max Weber: Essays in sociology (H. H. Gerth & G. Simpson, Trans.). Tehran, Iran: Hermes. (Original work published 1946).